

Glagolitsch en Cyrillisch: waarheid en mythe

alla peeters & mari janssen

Rondom het ontstaan van het Latijnse en het Arabische schrift bestaan vele onopgeloste vraagstukken. Zo is het bijvoorbeeld niet duidelijk of deze schriften toevallig ontstaan zijn of het product zijn geweest van gerichte inspanning. Daartegenover staat de veronderstelling onder menig Slavische taalgebruiker, dat het Slavische schrift wel degelijk een duidelijke geschiedenis heeft, maar klopt deze veronderstelling wel?

Het is het jaar 862. In dat jaar bekende de Moravische vorst Rostislav aan de Byzantijnse keizer Michaël *iii* behoefte te hebben aan een toegewijde en gemotiveerde leraar en bisschop, die zijn onderdanen in hun taal het ware christelijke geloof kon bijbrengen. Dit verlangen ontstond vanwege een mijmerende angst bij Rostislav dat de Oost-Franken aan culturele en religieuze invloed zouden winnen in zijn vorstendom. Het verzoek werd ingewilligd en de keuze van de Byzantijnse keizer viel op twee geleerde broers genaamd Constantijn en Methodius. Vanwege hun goede verdiensten waren zij uiterst geschikt voor Rostislavs missie. Zo was Constantijn professor in de filosofie aan de Keizerlijke Hogeschool in Constantinopel en maakte hij deel uit van twee diplomatieke

gezantschappen (naar Bagdad en naar de Chazaren op de Krim). Zijn broer Methodius bekleedde de positie van een hoge staatsambtenaar en later die van abt in het Polychronklooster in Klein-Azië. De broers waren Grieks, maar daar ze geboren waren in Thessaloniki, raakten ze van jongs af aan vertrouwd met het daar gesproken Slavische dialect. Door dit Oud-Macedonisch waren zij vertrouwd met de Slavische klanken en konden zij zich prima een voorstelling maken van andere Slavische talen.

Een jaar later arriveerden de broers vergezeld door een kleine groep volgelingen in Moravië. Hier zouden ze gedurende drie jaar verschillende missionariswerkzaamheden verrichten. Hun belangrijkste taak was het vertalen van religieuze, van oorsprong Griekse teksten, naar een Slavische taal in het door hen ontworpen schrift. Dit schrift was van groot belang, want in Moravië werd in de inheemse taal niet geschreven en gepredikt. Ook hielden ze zich bezig met het opleiden van priesters volgens de christelijke leer. Na drie jaar begaven de broers zich naar Rome, om de door hen opgeleide priesters en vertaalde teksten door de paus te laten zegenen. Voor Constantijn eindigde deze reis echter desastreus; hij werd belaagd door een ernstige ziekte. Om te sterven als ware christen, moest hij nog voor zijn dood in het klooster treden en een geestelijke naam aannemen. Zo stierf Constantijn als Cyrillus. Methodius keerde in 869 terug als aartsbisschop naar Moravië, maar werd daar bepaald niet hartelijk ontvangen en zelfs gevangengezet. Dit vanwege een almaar groter wordende angst onder de Frankische bisschoppen voor de groeiende populariteit van het in het Slavisch gepredikte heilige woord. Uiteindelijk moest er hulp van de paus vanuit Rome aan te pas komen voor het vrijlaten van Methodius.

Toen ook Methodius stierf, werd de Slavische liturgie verboden in Moravië en Pannonië. Vanwege deze repressie

vluchtten Methodius' volgelingen naar Bohemen, de Kroatische kust en naar Bulgarije. Vanuit deze streken verspreidde de Slavische schrijftraditie zich ook naar Servië en Rusland. Op deze manier werd in minder dan vijftig jaar, zonder dat daar enige moderne technologische middelen zoals YouTube en Facebook aan te pas kwamen, het nieuwe Slavische schrift onderdeel van de Europese schrijftraditie.

De levens van de twee invloedrijke broers, zoals hier in het kort verteld, zijn gedetailleerd opgetekend in de *Vita Constantini* en de *Vita Methodii*. Desalniettemin hangt het verhaal rondom hun *magnum opus*, de ontwikkeling van het Slavische schrift, aan elkaar van onduidelijkheden en aannames. Zo blijft het precieze jaar waarin het schrift ontworpen is raadselachtig: werd het schrift vóór, of na de komst van de broers in Moravië ontworpen? Sommige overleveringen wijzen namelijk het jaar 863 aan als het jaar waarin het eerste Slavische schrift werd opgetekend, dat is nog voordat de broers in Moravië arriveerden:

[...] en schreef de keizer in zijn brief aan Rostislav het volgende: God die jouw geloof en ijver had gezien, verrichtte een wonder – hij onthulde de letters van jullie taal zodat jullie vanaf nu gerekend mogen worden tot de grootste volkeren die God in hun eigen taal mogen bezingen. Ik stuur je degene die deze letters ontdekt heeft. Neem dit geschenk aan dat kostbaarder is dan al het goud en zilver van de wereld, dan alle edelstenen en de rijkdom die ver gaat [...]

Als het schrift, zoals deze overlevering lijkt te suggereren, vóór de reis naar Moravië is gecreëerd, betekent dat dat de gebroeders geen rekening hebben gehouden met het lokale idioom. Het zou tevens kunnen betekenen dat Slavische dialecten toentertijd sterke overeenkomsten vertoonden.

Een tweede mysterie heeft te maken met de naam van het schrift. Het Cyrillisch zoals wij dat nu kennen is namelijk niet het schrift dat ontwikkeld is door Constantijn/Cyrrillus. Hij ontwikkelde het Glagolitsch, afgeleid van het Slavische woord *glagol* ‘woord’. Het feit dat het Cyrillisch vandaag de dag in verband wordt gebracht met Cyrillus – terwijl de man in kwestie het Glagolitsch ontwikkelde – illustreert de losse eindjes in het oorsprongsverhaal.

Je hoeft maar een snelle blik te werpen op het Glagolitsch of de afwijkende ronde en hoekige vormen springen direct in het oog. In vergelijking met het Cyrillisch bestaan de Glagolitsche letters uit rondjes, lusjes, kruisjes en driehoeken. Het doet eerder denken aan het runenschrift dan aan het Oud-Grieks of het Latijn.

Ⳛ	Ⳛ	Ⳛ	Ⳛ	Ⳛ	Ⳛ	Ⳛ	Ⳛ	Ⳛ	Ⳛ	Ⳛ
а	б	в	г	д	е	ж	дз	з	и	и
Ⳛ	Ⳛ	Ⳛ	Ⳛ	Ⳛ	Ⳛ	Ⳛ	Ⳛ	Ⳛ	Ⳛ	Ⳛ
и	г	к	л	м	н	о	п	р	с	т
Ⳛ	Ⳛ	Ⳛ	Ⳛ	Ⳛ	Ⳛ	Ⳛ	Ⳛ	Ⳛ	Ⳛ	Ⳛ
у	ф	х	о	ш	ц	ч	щ	ъ	ы	ь
Ⳛ	Ⳛ	Ⳛ	Ⳛ	Ⳛ	Ⳛ	Ⳛ	Ⳛ	Ⳛ	Ⳛ	Ⳛ
я	ю	е"	о"	йе"	йо"	ф	и			

Het Glagolitsche en het Cyrillische alfabet.

Dat werpt de logische vraag op: waarom heeft Cyrillus, een monnik van Griekse komaf, een schrift bedacht dat ver afstond van het notatiesysteem van zijn moedertaal? Waarom het gebruik van de rondjes en de lusjes en niet het voor hem zo vertrouwde Griekse alfabet? Helaas bestaan er geen eenduidige antwoorden op deze vragen, ook al zijn er wel dertig verschillende pogingen gedaan. Over één zaak zijn wetenschappers het eens: de gebroeders putten hun inspiratie uit

het Aramese schrijfsysteem, het Armeense en Georgische schrift, het Ierse runenschrift en uit de zogenaamde ‘Russische letters’. Hiermee is Constantijn vermoedelijk in aanraking gekomen tijdens een diplomatieke missie naar de Chazaren op de Krim.

Hoewel het Glagolitsch door God ingegeven werd, heeft het allereerste Slavische schrift de tand des tijds helaas niet doorstaan. Alleen in het katholieke, op de Latijnse cultuur georiënteerde Kroatië kon het zich, bijzonder genoeg, staande houden. Er zijn zelfs Glagolitsche teksten bekend uit het begin van de 20e eeuw. In andere gewesten van de *Slavia Orthodoxa* raakte het Glagolitsch echter wel in de vergetelheid of heeft het überhaupt nooit een bestaan gekend. Wat nu? Op dit punt duikt in deze geschiedenis een nieuw schrift op ...

Anders dan het Glagolitsche alfabet, lijkt dit schrift wel degelijk op het Griekse unciaalschrift. Het Cyrillisch, dat mogelijk niets te maken had met Cyrillus zelf, werd naar alle waarschijnlijkheid al gebruikt in het Eerste Bulgaarse Rijk ten tijde van vorst Simeon (893-927). Het Slavisch werd ingesteld als de officiële taal van de Bulgaarse staat en kerk en dat zou kunnen zijn samengevallen, volgens een aantal taalkundigen, met het introduceren van een nieuw schrift. Verder is het helaas onbekend wanneer precies en door wie dit schrift echt ontwikkeld werd. Er wordt wel een voorzichtige suggestie gedaan voor het jaar 893, vanwege in het Cyrillisch opgedoken documenten, maar anderen wijzen dan weer op de bisschop van Preslav (de hoofdstad van het toenmalige Bulgarije) Konstantijn de Presbyter als de ontwerper van het nieuwe alfabet, gezien zijn vurige propagandamissie hiervoor.

In tegenstelling tot het in de vergetelheid geraakte Glagolitsch is het Cyrillisch snel ingeworteld in de *Slavia Orthodoxa*. Deze ontwikkeling had niet zozeer te maken met de schoon-

heid van het schrift als wel met politiek en het gemak van het gebruik. De verspreiding van het Cyrillisch kan gezien worden als een tegemoetkoming van de Bulgaarse vorst aan de (pro-)Griekse elite en ambtenarij. Een schrift dat namelijk deed denken aan de eigen taal, riep veel minder verzet op en werd sneller (samen met de nieuwe officiële Slavische taal) geaccepteerd dan het onwennige Glagolitisch met kruisjes en lusjes.

Het mysterie van het Cyrillische schrift is tot dusver nooit opgelost, maar het blijft aannemelijk om te denken dat het succes van het Cyrillisch een gevolg is geweest van culturele en politieke verhoudingen in Bulgarije aan het einde van de 9e eeuw. Naar hoe het oorspronkelijke Glagolitisch eruit had gezien *als* de gebroeders Constantijn en Methodius langer hadden geleefd, kunnen we alleen maar gissen, maar de geschiedenis kent natuurlijk geen woordje ‘als’.

Pamjat' i žitie blaženного učitelja našego Konstantina Filosofo, pervogo nastavnika slavnjanskogo naroda.

<http://drevne-rus-lit.niv.ru/drevne-rus-lit/text/zhitie-konstantina-kirilla/zhitie-konstantina-kirilla.htm>

Schaeken, J. 1993. *Het ontstaan van het Cyrillische alfabet en zijn verdere ontwikkeling in het Russisch.*

https://schaeken.nl/lu/research/online/publications/schaeken_1993_cyrillische-letterkunde.pdf